

Ljubisav Marković

(Nadaljevanje)

KOOPERACIJA

Tečaj politične ekonomije

Zato ima kapitalistično upravljanje dvojno vsebino. Po eni strani je to proizvodno delo, funkcija, ki izhaja iz narave dela in ki je povezana z vsakim družbeno kombiniranim delom ne glede na družbeni red, v katerem se opravlja. Po drugi strani pa pomeni to upravljanje izkoriščanje mezdnih delavcev, izsesavanje presežka dela. Ta druga označba izhaja iz značaja družbenih odnosov, je torej specifična za kapitalistični red. Kapitalistično upravljanje ... ni samo posebna funkcija, ki izhaja iz narave družbenega procesa dela, ... je hkrati in zlasti funkcija izkoriščanja družbenega delovnega procesa, zaradi česar pa ima za pogoj neizbežno nasprotje med izkoriščevalci in materialni njegovega izkoriščanja. (Kapital I, str. 239, lat.).

Z ukinitvijo kapitalizma se ukinja tudi ta specifična funkcija upravljanja družbenega dela, tisto, kar je v zvezi z izkoriščanjem dela. Toda vsebina te funkcije, ki izhaja od narave družbenega delovnega procesa, ostane še nadalje v socializmu. To funkcijo opravlja sam združenih delavec po svojih organih. Eden teh organov mora posebej ukazovalno voljo in avtoritativno zagotavljati enotnost kombiniranega proizvodnega procesa. Lahko ga imenujemo direktor. Njegova funkcija je v tem smislu proizvodno delo.

7. Posebnosti kapitalistične kooperacije

Upravljanje družbeno kombiniranega dela je proizvodna funkcija, če gre za področje materialne proizvodnje. Kooperacija v temelju razširja pojem proizvodnega dela. Sedaj ni proizvajalno samo tisto delo, ki se neposredno dotika in obdeluje predmet dela, temveč tudi tisto delo, ki kot organ skupnega dela zagotavlja njegovo enotnost in skladnost, ... v vsakem delu, kjer kooperirajo mnogi poedinci se povezanost in enotnost procesa nujno predstavlja v eni ukazovalni volji in v funkcijah, ki se ne tičejo delnih poslov, temveč vse dejavnosti delavnice, kakor pri dirigentu kakega orkestra. To je proizvodno delo, ki se mora opravljati v vsakem kombiniranem načinu proizvodnje. (Marx Kapital III, lat. 341).

Zato ima kapitalistično upravljanje dvojno vsebino. Po eni strani je to proizvodno delo, taka funkcija, ki izhaja iz narave dela kot takega, to se pravi, da je povezana z vsakim družbeno kombiniranim delom, neodvisno od družbenega reda, v katerem se opravlja. Po drugi strani pa pomeni to upravljanje izkoriščanje mezdnih delavcev, izsesavanje presežka dela. Ta druga označba izhaja iz značaja družbenih odnosov, torej je za kapitalistični red specifična. Kapitalistično upravljanje ... ni samo posebna funkcija, ki izhaja iz narave družbenega delovnega procesa ... temveč je hkrati tudi posebna funkcija izkoriščanja nekega družbenega delovnega procesa in je zato po-

gojena z neizbežnim nasprotstvom med izkoriščevalcem in materialom njegovega izkoriščanja. (Kapital I, str. 279, lat.).

Z odpravo kapitalizma se odpravlja tudi ta specifična stran funkcije upravljanja družbenega dela -- tisto, kar je vezano z izkoriščanjem dela. Ostane pa tista vsebina te funkcije, ki izhaja iz narave družbenega delovnega procesa. V socializmu opravlja to funkcijo sam združenih delavec po svojih organih. Eden izmed teh organov mora posebej ukazovalno voljo, avtoritativno zagotavljati enotnost kombiniranega proizvodnega procesa. Lahko se imenuje direktor. V tem smislu je njegova funkcija proizvodno delo.

b) Druga posebnost se tiče delitve dela v kooperaciji.

Kapitalistična kooperacija slovi v začetku na istem načinu dela, kakršen je vladal v samostojnem obrtništvu. V njej opravlja vsak delavec iste in vse operacije, dokler izdelek ni izdelan. Zato se kooperacija samo po svojem obsegu, po svoji velikosti razlikuje od obrtne delavnice, ne pa po notranji podobnosti dela.

Kapital pa kaj hitro prekosl zložen način dela. Začne ga izpopolnjevati. V začetku v smeri delitve dela med delavci po njihovih specializacijah in specializaciji orodja, s katerim delajo. To tudi predstavlja manufakturno obdobje kapitalizma. Naslednji korak -- bolje povedano skok -- pa je prehod k strojni proizvodnji.

S tem postaja kapitalistična kooperacija zapleten delovni organizem z notranjo delitvijo dela med njene ude delavce, pozneje pa med stroje in delavce. Hkrati s povečanjem kapitala je raste tudi obseg kooperacije in množina podrejenega dela. S tem v zvezi se je izpopolnjevala tudi notranja načrtna organizacija dela. Strogi železni zakon sorazmernosti je določal, koliko delavcev bo mikalo in česalo volno, koliko predlo, koliko tkalo itd.

Vsaka taka kooperacija pa tvori samo en člen, samostojen člen v sklopu skupne kapitalistične proizvodnje. Nje pa ne upravlja nikakršen načrt, nikakršen ukazovalni organ, temveč stihistično po svojih nagnjenjih, h katerim vsak kapitalist prispeva svoj delež, ki pa je izven njegovega dosega. Nad skupno proizvodnjo vlada anarhija. (Pozneje bomo videli, kateri ekonomski zakon ureja to gospodarsko gibanje kljub tej anarhiji).

Zato kapitalistična kooperacija kaže tako organizacijo dela, ki je nasprotje stihiji, ki vlada nad vsemi gospodarskimi dogajanjmi. Na čelu te notranje organizacije je kapitalist, njegov železni zakon sile in avtoritete. To svojo oblast opravlja po svojih oficirjih in podoficirjih -- direktorjih in nadzornikih. Ta oblast pa pomeni izkoriščanje delavcev, katerih število se večja v sorazmerju s kooperacijo. Seveda s tem pa ... raste tudi njihov odpor, nujno z njim pa

tudi pritisk kapitala, da bi obvladal ta odpor. (Marx). Odtod despotizem kapitalistove oblasti, ki je tem večji, čim bolj je negotova usoda njegovega kapitala sredi splošne anarhije gospodarskega gibanja.

c) Tretja posebnost se tiče kapitalistove ekonomije z delovnimi elementi.

Da bi dosegel čim večji profiit, si kapitalist pri svojem gospodarjenju prizadeva doseči čim večjo ekonomijo. Trudi se, da bi čim ceneje kupil elemente proizvodnje -- sredstva za proizvodnjo in delovno silo. Od tod izvira razen drugega stalno nasprotje med delavci in kapitalisti glede višine mezd. Kapitalist si nadalje prizadeva, da bi čim bolj izkoristil te elemente proizvodnje. Pri tem ne ravna z vsemi elementi enako.

Kapitalist se bori, da bi sredstva za proizvodnjo izkoristil čim bolj racionalno. Gleda, da ne bi šlo ničesar v izgubo. Z budnim očesom opazuje sam, ali pa njegovi nadzorniki, da se vsak stroj, vsako orodje in mazilo primerno uporablja. Pri tem je skrajno varčen in obziren. Stroj mu je dolgo potreben. Zato mu je treba stredi s skrbjo in mazati ga. Toda statj ne sme.

Do proizvodnih sredstev je kapitalist izredno racionalen. Toda ne tudi do osebnega elementa proizvodnje -- do delovne sile. Na njo gleda popolnoma drugače.

Delovna sila velja zanj kot neka stvar, brez katere se njegov kapital ne more gibati. To stvar kupuje oziroma njeno vsakodnevno uporabo. Njegov smoter je, da iz nje iztisne čim več dela. Ne skrbi ga, koliko časa bo delavec živel. Če je le mogoče iztisne v enem dnevu iz delovne sile toliko dela, kolikor bi ga normalno sicer v treh dneh. Poleg drugega za to skrbi tudi vse hitrejše vrtenje njegovih strojev, ki jim je delavec dodeljen kot podrejeni del. Temu namenu služi tudi plačni sistem od kosa proizvoda, iz česar izhaja navidezni interes delavca, da bi popravil svoj položaj z večjim naporom pri delu. Pravzaprav pa delavec nima dosti kaj izbirati. Če se ne podredi despotski disciplini kapitala, ostane brez dela. Na ulici pa je dovolj brezposelnih. Ni prijetno biti v njihovih vrstah. To omogoča kapitalistu njegovo samovoljo in pokratno ravnanje z delovno silo.

Ker prebije delavec največji del svojega življenja v procesu proizvodnje, zato so pogoji proizvodnega procesa večinoma pogoji njegovega aktivnega življenjskega procesa, njegovi življenjski pogoji. Ekonomiziranje s temi življenjskimi pogoji pa je tista metoda, s katero se dviga profita stopnja ... Ta ekonomija obsega prenapolnjevanje tesnih, nezdravih prostorov z delavci, kar se v kapitalističnem jeziku naziva prihranek v zgradbah, kopičenje nevarnih strojev v istih prostorih in opuščanje uvajanja zaščitnih sredstev pred nevarnostjo ter pomanjkanje varnostnih ukrepov v tistih proizvodnih postopkih, ki so po

svoji naravi zdravju škodljivi, ali pa so zvezani z nevarnostmi kakor na primer v rudnikih itd., da ne govorimo o pomanjkanju kakršnihkoli naprav, ki bi napravile delavcu proizvodni proces bolj človeški, prijeten ali vsaj vzdržen. S kapitalističnega gledišča bi bilo vse to nesmotno in nesmiselno upravljanje. Sploh pa je kapitalistična proizvodnja, naj bo še tako skopuška, velik zapravljevec človeškega materiala, prav tako, kakor je po drugi strani, po za- slugi metode razdelitve njenih proizvodov po trgovini in nje- nega načina konkurence, velik zapravljevec materialnih sredstev, ko tako po eni strani izgublja za družbo vse tisto, kar po drugi strani dobiva za posameznega kapitalista. (Marx, Kapital III, str. 60 lat.).

Neusmiljeno tratenje človeške delovne sile je za kapitalizem stalna težnja. Se danes se zlasti brutalno kaže v tistih področjih, ki so še vedno kolonije ali polkolonije posameznih kapitalističnih sil, kjer se tuja gospodarska oblast meša s političnim despotizmom. Življenje domačinov v rudnikih in na plantažah Afrike in Južne Amerike bi o tem lahko mnogo kaj povedalo.

Proletariatu pa je v vrsti razvitih držav uspelo, da je z množično razredno borbo ohromil to težnjo in prisilil kapitaliste, da so ustvarili bolj znosne delovne pogoje. Odstranili je najhujše oblike te težnje, zlasti glede higijensko-tehnične zaščite dela. Vsekakor pa je sam tehnični razvoj v mnogočem spremenil delovno vzdušje. Moderni stroji izvajajo svoje množične, vilne gibe z mnogo manj hrupa. Končno, ti stroji v največji meri sami sebi strežejo. Moderne proizvajalne sile povzročajo, da delavec z mnogo večje razdalje nadzira in kontrolira proizvodni proces. Sodobne proizvajalne dvorane so prenapolnjene s stroji in napravami, toda z manjšim številom delavcev. V nekaterih modernih tovarnah se področje delovanja delavcev giblje okrog kontrolnih tabel in instrumentov, ki spremljajo potek proizvodnega procesa. Se mnogo pa je tovarn, v katerih se mora delavec peči poleg razžarjenih kovinskih delov sredi oglašujočega hrupa zastarelih strojev ali raznih kemičnih izhlapevanj, ki naenajsto pljuča in oči. To velja zlasti za gospodarsko zaostale države. Tehnični razvoj gre na splošno tudi v tem pogledu v posameznih gospodarskih področjih in posameznih državah neenakomerno.

V tistih državah, v katerih predstavlja proletarijat vladajočo politično silo in kjer se družba zavestno usmerja k graditvi socializma, imajo velik pomen tisti ukrepi, s katerimi se človek ščiti pri delu, njegovo delo pa, v mejah možnosti, olajšuje in napravlja bolj ugodno.

8. Kooperacija v socializmu

Kooperacija ostaja nujna in vladajoča oblika dela tudi v so-

cialistični družbi. V zrelem socializmu postane izključna oblika dela.

Proučujemo jo lahko s stališča družbeno-ekonomskih odnosov kakor tudi s stališča njene tehnične osnove.

V družbeno-ekonomskem pogledu se radikalno razlikuje od vseh kooperacij prejšnjih dob. Raste iz tal družbenih sredstev za proizvodnjo. Ta sredstva uporablja združenih delavcev, kooperacija manjšega ali večjega števila delavcev, kar je odvisno od vrste dela in tehnične ga razvoja. Toda v mejah družbe predstavljajo vsi delavci istega združenega delavca, sredstva za proizvodnjo so njihov skupni pogoj za proizvodnjo materialnih dobrin.

Ta kooperacija izhaja v tehničnem pogledu v začetku od tistega, kar je podedovala od kapitalizma kot njegovo pozitivno pridobitev. Vendar pa hitro preseže to osnovo tako z nadaljnjim razvojem orodja za delo kakor tudi z izpopolnjevanjem znanstvene organizacije dela.

Posamična kooperacija se organizira po načelu plana in vsestranske uporabe znanosti. Toda tudi v družbenem obsegu vlada tedaj prav tako gospodarski plan. Vsaka kooperacija je delček splošnega planskega gospodarskega organizma. Se več, nekatera sredstva za proizvodnjo so splošni materialni pogoj za funkcioniranje vsake posamične kooperacije. N. pr. enotni energetični sistem, ki je vir gibanja, svetlobe in toplote za vse gospodarske dejavnosti. To povzroča, da veljajo posamezne tovarne za kombinirane delovne oddelke s konkretno proizvodnjo, toda hkrati pa so tudi členi splošne družbene proizvodnje -- enotne tako po gospodarski kakor tudi po tehnični organizaciji.

Podobno temu lahko med splošne pogoje proizvodnje prištejemo isti prometni sistem, skladišni prostor, servisno službo, znanstvene inštitute, laboratorije itd.

Zato dobi organizacija vse družbene proizvodnje značaj splošne kooperacije. Ureja se zavestno, po družbenem razumu, v skladu z materialnimi možnostmi in potrebami družbe. Stevilne konkretne dejavnosti, še bolj raznovrstne, kakor so tiste, ki jih poznamo danes, se vsekakor opravljajo še vnaprej v okviru ožjih kooperacij. Te ožje kooperacije pa so predvsem kooperacije specializiranih strojev in strojnih agregatov -- ki takorekoč avtomatično opravljajo proces proizvodnje -- in majhnih skupin tehnično visokokvalificiranih proizvajalcev, delavcev. Te posamezne kooperacije kakor tudi skupno gibanje proizvodnje si več ne nasprotujejo, kakor je bilo to v kapitalizmu. Temelj organizacije vsake posamezne kooperacije kakor tudi njihove skupnosti -- splošne družbene kooperacije so znanstvena načela.